

אדוני הערבי, גש הצידה בבקשה

הבידוק הקפדני והמפלה שעוברים אזרחים ערבים בשדה התעופה הוא המשך של התפיסה הרואה באזרח הערבי סכנה בטחונית בגלל השתייכותו הלאומית, ולא בגלל היותו בעל רישום פלילי או בטחוני. יש לאסור בחוק את השימוש בתיוג אתני

ראויה חנדקלו

של מצב קואליציוני מסוים או של מדיניות שנוקת ממשלה כזאת או אחרת. נכון יותר לתאר אותו כהמשך טבעי של המדיניות שנוקטת הדמוקרטיה הישראלית כלפי אזרחי הערבים מאז ימיה הראשונים, אז היו היישובים הערביים תחת ממשל צבאי, ועיקרה שליטה ופיקוח הדוק על המיעוט הערבי. בנאומים שנשא בכנסת לא הסתיר דוד בן-גוריון את דעתו כי הקיום הערבי בישראל הוא איום בטחוני גדול יותר מאשר "האויב הערבי בחוץ", כפי שמתאר יאיר בוימל במאמרו "הממשל הצבאי ותהליך ביטולו, 1958–1987", **המזרח החדש** (כרך מ"ג, עמ' 133–156). ביטול הממשל הצבאי לא מחק את התפיסה הרווחת הרואה בערבים איום בטחוני, ולכן המדינה לא היססה להתייחס בחומרה יתרה לכל מחאה של האזרחים הערבים, ולאורך השנים הייתה אצבעה קלה על ההדק בכל הנוגע אליהם. התנהגותם של אנשי המשטרה כלפי האזרחים הערבים בעת הפג-

היא הבינה שלא רק עליה בוצע בידוק בטחוני משפיל ולא רק ממנה ביקשו להתפשט; גם לאותו שכן מהכפר, חבר מהעבודה, בחורה אקדמאית וכן לאותו תלמיד תיכון קרו אותם דברים ממש. רמת ההשפלה והבידוק משתנה מנוסע למשנהו, אבל דבר אחד משותף לכולם: היותם אזרחי המדינה בני הלאום הערבי.

רשות שדות התעופה והשב"כ מתייגים את הנרשעים בהתבסס על קביעת פרופיל של הנוסע או האזרח הנחשב מסוכן. אדם שעל פי שיטת סיווג זו

נשקף ממנו איום גבוה עובר בידוק מיוחד. הקריטריונים העיקריים להערכת הסכנה הנשקפת מאדם מסוים מבוססים על אפיונים גזעיים, אתניים ולאומיים. שיטת התיוג מוטת מעת אצל כל אנשי האבטחה בשערי הכניסה בנמלים ובמעברים היבשתיים, והיא מעוררת גנת בנהלים פנימיים בהנחיית השב"כ.

התיוג האתני שנוקט כלפי האזרחים הערבים אינו תולדה

עו"ד ראויה חנדקלו, התמחתה בעדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל

**לבידוק המבוסס
על תיוג אתני יש תוצאה
אחת: פגיעה בזכויותיהם של
האזרחים הערבים. לכן יש
השלכות רבות, שהבולטת
בהן היא הפרת האיזון בין
שמירה על זכויות האדם
לשמירה על הביטחון**

נות, ההופכת אותן לשדה קרב, ספגה ביקורת בדו"ח ועדת החקירה הממלכתית לביטחון התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 (ועדת אור): "... בתוך כך חשוב לפעול על מנת לעקור תופעות של דעות קדומות שליליות שנתגלו גם אצל קציני משטרה ותיקים ומוערכים, כלפי המגזר הערבי. המשטרה חייבת להטמיע בקרב שוטריה את התובנה, כי הציבור הערבי בכללו אינו אויב שלה, וכי אין לנהוג בו כאויב".

החיפוש הקפדני והמפלה שעוברים אזרחים ערבים בים הוא המשך של התפיסה הרואה באזרח הערבי בי סכנה בטחונית בגלל השתייכותו הלאומית, ולא בגלל היותו בעל רישום פלילי או בטחוני. האזרחים הערבים עוברים זה שנים חיפוש מפלה, אף על פי שבהיסטוריה של הטרור האווירי נגד ישראל כמעט לא היו מעורבים אזרחים ערבים ישראלים.

אזרחים ערבים שהשתמשו בשירותי התחבורה האווירית בשנות ה-60 והלאה מעידים על הבידוק הדקדקני, הקפדני והמשפיל שעברו, אך ורק בשל היותם בני הלאום הערבי. המגמה החלה להשתנות הודות לפעילותם של ארגוני זכויות אדם, שהחלו לדווח על היחס המפלה כלפי האזרחים הערבים בעיקר לאחר אירועי אוקטובר 2000. ארגונים אלה דחפו את האזרחים הערבים להפסיק לשתוק לנוכח העוולות שהן מנת חלקם, וסייעו להם להבין שהיחס הנוקשה כלפיהם בנמלי התעופה נובע מהפליה מכונה ומתיוג אתני.

למרבה הצער, היחס הגזעני והמתנשא כלפי האזרחים הערבים מגיע לשיאו במקרים שבהם אדם שכבודו נרמס לאורך כל הבידוק מביע מחאה או מחמיץ פנים לאנשי הביטחון. במקרים רבים מוגשת תלונה דווקא נגד אזרח העושה זאת, והוא אף עלול להיעצר על ידי המשטרה בנתב"ג בעילה של הפרת נהלים, הפרעה לעובד ציבור או תקיפת עובד ציבור בעת מילוי תפקידו.

זה היה גורלם של שני צעירים מהצפון, אשר הגיעו לנמל התעופה ב-28 במרץ 2009 כדי לטוס ליוון. הם התייצבו בשדה התעופה ב-3:00 לפנות בוקר, שש שעות לפני שעת ההמראה. כשאישי הביטחון שעיין בדרכוניהם גילה שהם ערבים, הוא החל לתשאל אותם תשאל קפדני והדביק על חפציהם מדבקה עם הספרה 5. לאחר שעברו הליך בידוק ממושך, שבו

לא נמצאו כל ממצאים חשודים, הם עדיין לא הורשו לעלות למטוס. בעקבות זאת הם ביקשו להתלונן לפני בכירים במערך הבטחוני בשדה התעופה, אבל שני מנהלים בכירים שעיימם שוחחו רק שבו והבהירו להם כי עליהם להתחיל את הבידוק מחדש. אחד מאנשי האבטחה שליוו את המנהל הבכיר התייחס לשני החברים בזלזול ונקט כלפיהם אלימות מילולית, אבל המנהל הבכיר שתק והורה להם להמתין למשטרה. המשטרה הוזמנה, מכיוון שנגד שני הצעירים הוגשה תלונה, והם נעצרו לעיני כל הנוסעים. לבסוף נחקר רק אחד מהם בחשד לביצוע עבירות, הפרעה לעובד ציבור ותקיפת עובד ציבור.

הישראלים לנוסעים אזרחי המדינה בשער הכניסה לטרמינל. אם איתרו אזרחי ישראלי בעל זהות ער-בית, הם מבקשים ממנו להתלוות אליהם לחדר צדדי, שלרוב ממוקם בפינה מרוחקת של הטרמינל. לרוב, אנשי הביטחון הישראלים מפשפשים בכליו של האזרח הערבי עוד לפני שזה עבר ולו אחת מהתחנות במסלול הבידוק המקומי.

לבידוק המבוסס על תיוג אתני יש תוצאה אחת: פגיעה בזכויותיהם של האזרחים הערבים. לכך יש השלכות רבות, שהבולטת בהן היא הפרת האיזון בין שמירה על זכויות האדם לשמירה על הביטחון. עם הזכויות שמפר הבידוק הבטחוני המתבסס על תיוג אתני נמנית הזכות לשוויון, שהיא אזרחים יהודים אינם נדרשים לעבור שרשרת בידוק זהה. ולעניין זה יפים דבריו של השופט בדימוס אהרן ברק על חשיבותה של זכות השוויון: "הצורך להבטיח שוויון הוא טבעי לאדם. הוא מבוסס על שיקולים של צדק והגינות. המבקש הכרה בזכותו צריך להכיר בזכותו של הזולת לבקש הכרה דומה. הצורך לקיים שוויון הוא חיוני לחברה ולה-סכמה החברתית שעליה היא בנויה. השוויון שומר על השוויון מפני השרירות. אכן, אין גורם הרסני יותר לחברה מאשר תחושת בניה ובנותיה כי נוהגים בהם איפה ואיפה. תחושת

חוסר השוויון היא מהקשה שבתחושות. היא פוגעת בכוחות המאחדים את החברה. היא פוגעת בזהותו העצמית של האדם" (בג"ץ 935/87, סיעת העבודה נ' מועצת עיריית ת"א-יפו, פ"ד מב (2) 309, 327).

זכויות נוספות הנרמסות כתוצאה מהליך הבידוק הבטחוני המבוסס על תיוג אתני הן זכות כבוד האדם וחירותו, הזכות לחופש תנועה והזכות לפרטיות (ערך יסוד במשפט הישראלי, בהיותו אחת החירויות המעצבות את אופיו של המשטר במדינה כמשטר דמוקרטי).

אולם המדינה אינה מודה שאזרחיה הערבים עוברים בידוק בטחוני המתבסס על תיוג אתני. מוסדו-תיה מכנים את הבידוק שעוברים האזרחים הערבים

אבל גם אם אזרח ערבי הצליח לעבור את מכשול הזיהוי האתני (מראהו החיצוני אינו ערבי "אופייני"; אנשי הביטחון אינם שומעים בקולו מבטא ערבי), הוא עדיין אינו פטור מיחס מפלה. אין אפשרות של ממש להעלים מוצא והשתייכות אתנית. אם באחת העמדות המוצבות בדרך לדוכן העלייה למטוס מתברר לבודק הבטחוני, מתוך עיון בדרכונים, כי אחד הנוסעים הוא ערבי, מובילים את הנוסע לצד לצורך תחקור. השאלות מתייחסות לא פעם לעניינים שהמרחק בינם לבין הצורך הבטחוני הוא כרחוק מזרח ממערב. במקרה הטוב, תחקור מסוג זה מבוצע פעם אחת. לא פעם שותפים בו כמה אנשי ביטחון אשר מתחלפים ביניהם. בסוף התשאול מדביק איש הביטחון על חפציו של הנוסע מדבקה עם ספרה בין 1

ל-6. הספרה היא שקובעת את המשך הבידוק הבטחוני. נר-סעים ערבים זוכים בדרך כלל בספרות 5 או 6, המצביעות על דרגת סיכון גבוהה.

המשך התהליך כולל העברת הכבודה דרך מכונת השיקוף, ריקון המזוודות ובדיקת כל חפץ וחפץ בנפרד, תשאול לגבי חלק מהחפצים (בחלק מהמקרים בידוק זה מתבצע לנגד עיניהם של שאר הנוסעים, בלי להתחשב בפרטיותו של הנוסע או ברגשותיו), מעבר בשער לגילוי מתכות ובידוק גופני

ידי. במהלך בדיקה זו איש הביטחון ממשש את גופו של הנוסע מעל הבגדים לאחר שהוא נבדק במגנומטר, ולא פעם מתבקש הנוסע להתפשט. איש הביטחון אף יכול לבקש מן הנוסע לפשוט את בגדיו התחתונים, בטענה לצורך בטחוני. אופן הבידוק המשפיל והפוגעני, ישיכול במקרים רבים להגיע עד כדי הטרדה מינית, גורם לנוסעים רבים לוותר על הנסיעה לחלוטין.

גם בשוכם הביתה מארצות הים, קשה לומר שדרך המלך פתוחה לפני האזרחים הערבים. בהגיעם לנמלי תעופה בחו"ל הם נאלצים לעבור בידוק כפול: אצל אנשי הביטחון של המדינה שממנה הם חוזרים ואצל אנשי ביטחון ישראלים שמוצבים בשדה התעופה הזר. ברוב המקרים ממתנים אנשי הביטחון

רשות שדות התעופה
מוסמכת, על פי המשפט
הישראלי, לבצע "בידוק
דיפרנציאלי" בציבור
הנוסעים, אולם היא אינה
מוסמכת לבחור קבוצת
לאום או קבוצת אזרחים
ולבדוק נוסעים רק משום
השתייכותם אליה

"בידוק דיפרנציאלי". לפי גישה זו, הבידוק מתבסס על מאפיינים רלוונטיים לבטחון המדינה ולתעופה הישראלית, ומהם נגזרים נהלים שונים המסדירים אותו. רשות שדות התעופה מוסמכת, על פי המשפט הישראלי, לבצע "בידוק דיפרנציאלי" בציבור הנוסעים, וסמכות זאת מעוגנת בכמה וכמה חוקים, אולם חוקים אלה מעניקים לרשות שדות התעופה ולאנשי הביטחון סמכות להבטיח את חיי הציבור ואת בטחון המדינה באמצעות בידוק וחיפוש המתבססים על חשד או חשש סביר לפגיעה בבטחון הציבור, בטחון המדינה וחיי אדם. הם אינם מעניקים סמכות לבחור קבוצת לאום או קבוצת אזרחים ולבדוק נוסעים רק משום השתייכותם אליה. מאחר שהשב"כ הוא חלק מרשויות המדינה, חל עליו המשפט המינהלי המייבא אותו לפעול באופן שוויוני כלפי האזרחים, ולא להבחין ביניהם בהתבסס על הקריטריון האתני.

משפט משווה

תקצר היריעה מלהרחיב את הדיון ביחסו של המשפט הבינלאומי לתיוג האתני ובעיגונו בחקיקה המקובלת במדינות שונות. עם זאת ראוי להציג בש"ל זירות – בריטניה, ארצות הברית והא"ם – כדי ללמוד על הנעשה שם בתחום זה.

בריטניה. באנגליה נחקקו חוקים שהעניקו לרשויות אכיפת החוק סמכויות רבות ושיקול דעת רחב במיוחד. סעיף ברור בחוק אוסר על שוטר להביא בחשבון את הזהות האתנית של אדם בבואו להחליט מי יעבור בידוק ומי לא. הסייג היחיד לכלל זה נמצא בסעיף 2.25 לקוד (Home Secretary), והוא מאפשר לשוטר להתחשב בלאום או במוצא האתני של אדם במצבים מסוימים. יודגש כי לפי לשון התקנה אסור לשוטר להפלות, אבל מותר לו להסתמך על המוצא בנסיבות מיוחדות. בישראל, לעומת זאת, ההסתמכות על השייכות האתנית גורפת.

ארצות הברית. שני חוקים עוסקים בביטחון בהקשר של ביטחון בתעופה. הראשון הוא Aviation Security Act 2001, המעביר את הסמכות לביצוע בידוק בטחוני (security screening) מידי חברות התעופה לידי עובדים פדרליים; החוק השני הוא Airport Security Federalization Act 2001. בשני החוקים האלה אין הסמכה מפורשת לשימוש בקריטריון של הזהות האתנית בבדיקות בשדה התעופה.

הגישה הרשמית בארצות הברית היא שהרשויות אינן מפעילות תיוג אתני/גזעי. סעיף 102 לחוק המכונה The Patriot Act, שנחקק לאחר מאורעות 11 בספטמבר, מדגיש במפורש את הצורך לשמור על אזרחים אמריקאים ממוצא ערבי או מוסלמי.

הא"ם. התיוג האתני עדיין לא נאסר בנורמה משפטית אירופית או בינלאומית חד-משמעית, אבל העיקרון האמור להנחות את המדינות הברות באו"ם ו/או באיחוד האירופי בסוגיה זו נגזר מהאמנה הבינלאומית לביעור כל צורות ההפליה הגזעית (ICERD) ומעמדת הנציבות האירופית נגד גזענות ואי-סובלנות (European Commission Against Racism and Intolerance). לפי מסמכים אלה, תיוג על בסיס אתני/גזעי הוא הפרה של האיסור על גזענות. ועדת האו"ם העוקבת אחר מימוש האמנה לביעור ההפליה הגזעית (CERD) הדגישה לאחר אירועי 11 בספטמבר שהאיסור על ביטויי גזענות נחרץ, וכי מדינות נדרשות להבטיח שמדיניות הלחימה בטרור שהן מנהיגות לא תכלול מרכיבים של תיוג אתני.

לסיכום, התמונה המצטיירת היא כי היעדר קיומה של הוראה בחוק המתירה או האוסרת את השימוש בתיוג האתני נותן לרשויות לגיטימציה להשתמש בשיטה זאת, שכן בלעדיה אין כללי משחק ברורים ואין למי לתת דין וחשבון.

יש מקום להפעלת הדוקטרינה של פיצויי בוז... על הנתבעת לפצות את התובע בשיעור של המטבע הקטן ביותר הקיים בשימוש, דהיינו: בסך של עשר אגורות

השופט ש' אבינור, ת"א 8054/06